

Triglavski narodni park

Dodatno gradivo za Slovensko planinsko orientacijsko tekmovanje 2007

Zbral Dušan Prašnikar, Planinsko društvo Domžale

Triglavski narodni park (TNP) je edini narodni park v Sloveniji. Ime je dobil po Triglavu, ki se v osrčju parka dviguje najvišje (2864 m) in je hkrati tudi najvišji slovenski vrh. Ime Triglav ni povsem pojasnjeno. Nastalo je bodisi zaradi značilne podobe gore z jugovzhodne strani bodisi kot spomin na najvišje božanstvo iz časa poganstva, ki je imelo sedež na njegovem vrhu. Velja za simbol slovenstva, ki je tudi na slovenskem grbu in zastavi.

TNP se razprostira na severozahodu Slovenije ob meji z Italijo in blizu meje z Avstrijo, na jugovzhodnem delu alpskega masiva. Skoraj popolnoma se prekriva z Vzhodnimi Julijskimi Alpami. Obsega 838 kvadratnih kilometrov, kar je tri odstotke površine Slovenije. Spada med najstarejše evropske parke; prvo varovanje sega v leto 1924, ko je bil ustanovljen Alpski varstveni park. Osrednje poslanstvo javnega zavoda TNP je varovanje narave, opravlja pa tudi strokovne in raziskovalne naloge.

Osnovni podatki o TNP:

Mejniki v zgodovini TNP:	1908 – prof. Albin Belar je predlagal ustanovitev zavarovanega območja, imenovanega Naravovarstveni park nad Komarčo, a njegove zamisli niso uresničili 1924 – nastanek »Alpskega varstvenega parka« v dolini Triglavskih jezer (1400 ha) 1961 – odlok o razglasitvi Doline Triglavskih jezer za »Triglavski narodni park« (2000 ha) 1981 – uzakonitev parka v sedanjem obsegu 2003 – vključitev Julijskih Alp in Triglavskega narodnega parka v mednarodno omrežje biosfernih območij UNESCO MaB (Man and Biosphere – človek in biosfera) 2004 – prejetje evropske diplome Sveta Evrope za zavarovana območja z vzornim upravljanjem
Obseg:	83.807 ha
Osrednje območje:	55.332 ha
Robno območje:	28.475 ha
Najvišja točka:	Triglav – 2864 m
Najnižja točka:	Tolminska korita – 180 m
Pokrajinske značilnosti:	Mlado nagubano gorstvo Vzhodnih Julijskih Alp, reliefna razgibanost s priostrenimi vrhovi, s strmimi stenami in z globoko vrezanimi ledeniško preoblikovanimi dolinami.
Podnebje:	Povprečne temperature najtoplejšega meseca se gibljejo med 20 °C v dolini in 5,6 °C v gorah, najhladnejšega pa med 0,7 °C in – 8,8 °C. Padavinsko povprečje znaša nad 1500 mm. Na leto je 120 do 146 padavinskih dni.
Gozd:	Dve tretjini parkovne površine pokriva gozd; na južni strani prevladuje bukev, na severni pa smreka in macesen.
Vode:	Podzemne vode, kraški izviri, vodotoki in ledeniška jezera so bogastvo TNP. Gorski grebeni med Savo in Sočo zarisujejo hidrološko mejo med Jadranskim in Črnim morjem.
Število naselij:	25
Število prebivalcev:	2.352
Občine v parku:	Bovec (30,9 %), Bohinj (26,1 %), Kranjska Gora (16,5 %), Bled (4%), Tolmin (8,5 %), Kobarid (3,9 %) Gorje (10%) in Jesenice (0,1 %).
Človekove dejavnosti:	Kmetijstvo s planinskim pašništvom, obrtne dejavnosti (tudi izdelki domače

	obrti iz lesa in volne), turizem
Lokalni proizvodi:	bovški ovčji sir, sir Tolminc, mohant ter izdelki domače obrti iz lesa in volne
Povprečno letno število obiskovalcev:	1,6 milijona
Število redno zaposlenih v Javnem zavodu TNP:	51 (december 2006)
Upravljevec:	Javni zavod Triglavski narodni park

Nameni Triglavskega narodnega parka

Varovanje narave in ohranjanje kulturne krajine

Temeljni cilj narodnih parkov po vsem svetu je varstvo narave, ohranitev izjemnih naravnih in kulturnih vrednot, varstvo avtohtonih, redkih in ogroženih rastlinskih in živalskih vrst, naravnih ekosistemov in značilnosti nežive narave ter ohranitev in nega kulturne krajine.

Skrb za ustrezen razvoj v parku

Triglavski narodni park si prizadeva za skladen, trajnosten razvoj tradicionalnih gospodarskih panog, predvsem kmetijstva, gozdarstva in turizma, ter za izpolnjevanje ustreznih materialnih in drugih pogojev za življenje in delo tukajšnjega prebivalstva.

Omogočanje doživljanja narave

Triglavski narodni park obiskovalcem nudi doživljanje parka na različne načine: usmerjanje (informacijska središča in točke, informativne table, parkovne poti), vodeni izleti, biološke delavnice v naravi, ustvarjalne delavnice in različni izobraževalni programi. Primerne oblike rekreacije so tiste, ki so podrejene temeljnemu namenu narodnega parka. Le ohranjene vrednote bodo nam in prihodnjim generacijam omogočale duhovno bogatitev in sprostitve.

Raziskovanje

Raziskovalno delo poteka na različnih področjih v okviru rednega in projektnega dela. Pridobljeni podatki, rezultati in sklepi rabijo za pripravo strokovnih podlag in pomenijo usmeritve za nadaljnje delo.

Vzgojno in izobraževalno delo

Vzgoja, izobraževanje in ozaveščanje imajo pomembno vlogo pri razumevanju, torej tudi odnosu do narodnega parka. Dejavnosti parka na tem področju so: priprava publikacij, načrtovano komuniciranje z javnostmi, oblikovanje in izvajanje različnih izobraževalnih programov, predvsem za mlade, ozaveševalne akcije idr.

Upravljanje

Poslanstvo Triglavskega narodnega parka je, da strokovno in izvajalsko podpira odločitve o varovanju narave in razvoju ter odpira prostor za dialog med različnimi interesi in dejavnostmi na zavarovanem območju. Primerno upravljanje omogoča uresničevanje ciljev parka in je zgled za upravljanje in primerno ravnanje na drugih zavarovanih območjih in tudi zunaj njih. Pomemben del nalog je tudi sodelovanje pri pripravi novega predloga zakona o Triglavskem narodnem parku in priprava strokovnih podlag za načrt upravljanja parka.

Nekaj glavnih pravil obnašanja v narodnem parku:

- Odnese s seboj vse odpadke in ne obremenjujmo z njimi niti planinskih postojank.
- Občudujemo rastline, a jih ne trgajmo in ne motimo življenja živali – z obzirnim in nehrupnim obiskom postanimo del naravnega okolja.
- Ne kurimo ognja in ne šotorimo zunaj za to pripravljenih in označenih prostorov.
- V naravnem okolju ne vozimo z motornimi vozili in ne parkirajmo avtomobilov.
- Vedno upoštevajmo opozorila ob poti.
- Prepustimo naravo neokrnjeno tudi naslednjim obiskovalcem.

Narava

Julijske Alpe kot gorstvo, kjer leži narodni park, so posebnost zaradi apnenca, ki je poglavitni vzrok za nastanek visokogorskih kraških pojavov, kot so škraplje in vrtače ter brezna in jame z vodnimi potmi, ki

pod površjem povezujejo kraška jezera. Kamnine starega zemeljskega obdobja pridejo na površje samo blizu severnega roba parka, sicer pa prevladujejo apnenci in dolomiti srednjega zemeljskega veka, predvsem obdobja triasa. V apnencih najdemo najrazličnejše fosilne školjke.

Značilna je **reliefna razgibanost**, ki v svoji pestrosti ponuja številne naravne vrednote (visokogorske grebene z vrhovi, ledeniško preoblikovane koritaste doline – npr. Vrata, Kot, Krma, Tamar, Zadnjica, Bavšica, itd, cela paleta kraških površinskih oblik idr.). Nič manj ni razgiban podzemski svet, ki ga je preoblikoval tok vode. Rovi se ponekod vijejo kilometre daleč, spet drugod pa se brezna spuščajo do neslutnih globin. Število kraških jam se z novimi odkritji stalno povečuje, za zdaj jih je že preko 600. Najgloblja jama v Sloveniji je na območju Kaninskih podov in sicer Čehi II, globoka pa je preko 1500 m.

Julijske Alpe so najmanj razčlenjene na vzhodnem obrobju, kjer se razprostirata zakraseli in z gozdom porasli planoti Pokljuka in Mežaklja. Skromni in tudi močno zakraseli ostanki nekdanjih ravnikov so še Komna, višje, večinoma nad 2000 m, pa Triglavski, Kriški in Rombonski oz. Kaninski podi.

Park je prepoznaven tudi po **hidroloških naravnih vrednotah**, med katerimi izstopajo osrednje vodne žile: Soča ter Sava Bohinjka in Sava Dolinka s številnimi bolj ali manj hudourniški pritoki. Reke so izdolble značilne oblike, kot so grape, soteske, vintgarji in korita. Pravi vodni biseri so visokogorska ledeniška jezera, nastala v ledeniško-kraških kotanjah. Ni jih ostalo prav veliko zato pa so toliko bolj občudovana (skupina treh Kriških jezer na Kriških podih, Krnsko in Dupeljsko jezero ter Jezero v Lužnici, Jezero na Planini pri Jezeru, jezera v Dolini Triglavskih jezer: Jezero pod Vršacem ali Jezero v Podstenju, Rjavo jezero, Zeleno jezero, Veliko jezero ali Jezero v Ledvicah, Dvojno jezero ter Črno jezero; in najboljše – Bohinjsko jezero). Številni in zanimivi so slapovi, pogosti cilj obiskovalcev parka (npr. slap Savica, Peričnik, Spodnji in Zgornji Martuljkov slap, Šum v Vintgarju).

Med hidrološke naravne vrednote sodijo še visoka barja v depresijah Pokljuke. V okolici Goreljka se nahaja visoko šotno barje, okoli katerega je speljana učna pot. Na območju nad severno triglavsko steno se nahaja Triglavski ledenik (poleg ledenika Pod Skuto v Kamniško-Savinjskih Alpah edinega ledenika v Sloveniji), ki pa ga zaradi drastičnega skrčenja komajda še lahko imenujemo ledenik.

Soča je ena od najlepših alpskih rek in teče tudi v območju TNP. Njeno lepoto (in kasneje usodo) je v pesmi Soči opisal pesnik Simon Gregorčič.

Soči

*Krasna si, bistra hči planin,
brdka v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte temne srd ne moti;
krasna si, hči planin!*

*Tvoj tek je živ in je legak
ko hod deklet s planine;
in jasna si ko gorski zrak
in glasna si, kot spev krepak
planinske je mladine –
krasna si, hči planin!*

.....

Rastlinstvo

Na območju TNP se je razvila zelo široka paleta alpskega rastlinstva. Najbolj obiskovalce očarajo alpske cvetice. Zaradi specifičnih talnih in podnebnih razmer v TNP uspeva 19 **endemitov**, med katerimi obiskovalci najpogosteje srečajo in prepoznajo zoisovo zvončico, ozkolistno preobjedo in julijski mak. Sicer pa je med najbolj znanimi rožami planika, ki je bila tudi prva zavarovana rastlina na slovenskem, leta 1896 so jo zavarovali na Goriškem. V znaku TNP je upodobljena triglavska roža.

Cvetice z območja Julijskih Alp lahko občudujemo v alpskem botaničnem vrtu (Alpinum Julijana) v Trenti.

Gozd

Gozd pokriva dve tretjini površine parka; dna dolin, strma pobočja in visoke planote. Najbolj značilne drevesne vrste v Triglavskem narodnem parku so bukev, smreka in macesen. Predvsem smreka, macesen in rušje zbuja predstavo o alpskem svetu, vendar so za Julijske Alpe značilni tudi toploljubni sestoji črnega gabra in malega jesena na južni strani parka.

Na soški strani parka zgornja gozdna meja ne presega 1600 m nadmorske višine. Najvišje segajoča drevesna vrsta je bukev, ki ji ustreza podnebje z dovolj oblačnosti in padavin, a ne seže tako visoko kot na primer smreka in macesen. V notranjosti in na severu se v zgornjem pasu gozda bolj uveljavljata smreka in macesen, ki tvorita gozdno mejo na 1800 m nadmorske višine.

Živalstvo

Značilne živali v parku so gams, kozorog, srna, medved, ris, orel in številne vrste drugih ptic, plazilci in endemična soška postrv. V Triglavskem narodnem parku zanesljivo gnezdi 84 vrst ptičev, med katerimi je precej vrst zimskih gostov oz. preletnikov. Tu je domovanje planinskega orla, divjega petelina in ruševca. Divji petelin je v parku najbolj ogrožena vrsta, saj se njegovo število počasi, a vztrajno zmanjšuje. Zlasti na območju Krna oz. Krnskih planin se poleti sezonsko zadržuje beloglavi jastreb.

Rjavi medved je reden vsakoletni gost, vendar se v parku ne zadržuje stalno. Ris je v zadnjem desetletju stalno v parku, vendar le posamezne živali. Volkovi v TNP ni.

Najbolj prepoznavna živalska vrsta je gams. V Triglavskem narodnem parku jih živi okoli 3000. Alpski kozorog je bil naseljen leta 1964 v Zadnjici v Trenti, od koder se je razširil na nekaj območij. Njegovo število se je v času spreminjalo. Tudi alpski svizec, ki je naravno izumrl med ledenimi dobami, je bil ponovno naseljen v istem obdobju kot kozorog. Pogosta in povsod enakomerno zastopana je srnjad. Njenega števila ne moremo natančno oceniti, poznamo pa trende populacijske dinamike. Podobno velja za jelenjad, ki je v prostorskem in številčnem naraščanju. Muflon je tujerodna vrsta, ki so jo naselili v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Neredki so: planinski zajec, kuna belica, lisica, jazbec in gozdni jereb. Zanesljivo najredkejša in najbolj ogrožena pa je vidra.

Dela in naloge s področja živalskega sveta v Triglavskem narodnem parku in lovskega upravljanja v t. i. Lovišču s posebnim namenom Triglav opravlja služba za varstvo in upravljanje prostoživečih živali z naravovarstvenimi nadzorniki, ki so tudi lovski čuvaji. Ta služba zbira in vodi podatke ter izdeluje analize stanja nekaterih pomembnejših prostoživečih živalskih vrst, sodeluje pri raziskovalnih projektih ali jih izvaja ter opravlja lovskoupravljaljske naloge, ki so predpisane v lovskih načrtih.

Arheologija

Območje TNP je zelo bogato z najdbami iz različnih arheoloških obdobj. V okviru desetletnega raziskovalnega programa UNESCO-MAB 3000 let pašništva in rudarstva v Julijskih Alpah, trajal je od leta 1997 do 2006, so v visokogorju našli, evidentirali in delno raziskali številne lokacije z materialnimi dokazi o občasnem bivanju prvih prazgodovinskih lovcev, pastirjev in rudarjev. Dosedanja arheološka izkopavanja v TNP sta vodila Gorenjski in Tolminski muzej, sodelovala pa sta Inštitut za arheologijo ZRC SAZU in javni zavod TNP. Največ kamenodobnih najdišč leži na soški strani TNP, predvsem v Krnskem pogorju, na gorenjskem delu pa za zdaj prevladujejo najdišča iz bronaste, železne in rimske dobe (antike).

Srednjeveško lončenino in ostanke srednjeveških bivališč so našli in evidentirali na vseh starih pašnih planinah. To kaže na kontinuiteto pastirske in rudarske dejavnosti od rimske dobe do novega veka.

Rudarstvo in železarstvo

Poleg pašništva sta bili rudarstvo in železarstvo dve najpomembnejši gospodarski dejavnosti za preživetje prebivalcev pod gorami.

Zaradi bogatih nahajališč zelo kakovostne železove rude so Julijske Alpe skoraj 3000 let strateško izjemno pomembno območje. Železarstvo je dokumentirano že v železni dobi (800 let pr. n. št.) in doseže vrh v rimski dobi ter srednjem veku. Največje in najbolj znano železnodobno in antično železarsko središče je bil Bohinj, manj raziskan pa je železarski pomen Bleda. Oskrbovalno zaledje z železovo rudo za Bohinj in Bled je bilo območje srednjih in visokih planin: celotna Pokljuka, Gorjuše,

Vogel, vse Studorske planine, Velo polje, za Bled pa planine Klek, Lipanca, Zgornja Krma in planota Mežakla. Sledovi antičnega in srednjeveškega rudarjenja v visokogorju so vidni še danes: nekatere planine imajo površje prekopano z značilnimi plitvimi rudnimi jamami, visoko nad gozdno mejo pa so še ohranjeni ostanki tlakovanih kamnitih poti, po katerih so tovorili nakopano rudo do talilnih peči v dolini.

Na srednjeveško rudarstvo in železarstvo v Trenti in nad njo spominjajo globoki rudarski rovi, izkopani v strminah gora Srednjica, Mojstrovka in Prisank.

Stavbarstvo

Ljudsko stavbarstvo je sledilo zahtevam življenja, ki so jih opredeljevale naravne razmere in gradivo, ki je bilo na voljo.

Današnja naselbinska podoba odseva procese naseljevanja, gospodarjenja in zaradi odprtosti tudi vplive alpske ter furlanske in sredozemske kulture.

V posoškem delu parka sta se s prepletanjem kultur skozi zgodovino razvila bovško-trentarski in kobariško-tolminski stavbni tip.

Pri kobariško-tolminskem stavbnem tipu je značilno združevanje posameznih enot domačije, gradnja stanovanjskih hiš v breg, streha z blagim naklonom in enako kritino, ganki vzdolž vse daljše fasade. Staje, hlevi in sirarne na govejih tolminskih in krnskih planinah so pozidane s kamnom. Strehe so strme, čela stavb so opažena z lesenim zatrepom. Še posebej na krnskih planinah so stavbe pogosto razvrščene v vrsti. Na pobočjih so s hrbtnim delom vkopane in z daljšo stranico postavljene pravokotno na plastnice.

Za bovško-trentarsko hišo je značilna vrhhlvna masivno zidana stavba, zunanje stopnišče s hodnikom pod širokim napuščem, strma dvokapna streha z izrazitimi čopi in z lesom opaženimi zatrepi, posebnost pa je tudi samostojno stoječ dimnik.

Za ovčje planine na Bovškem so prepoznavne prestaje, pastirske stavbe, ki so letno bivališče kot vmesna postaja med dolinsko in planinsko pašo.

Za gorenjsko stran narodnega parka je za razliko od posoškega, kjer prevladuje kamen, značilna kultura lesa. Tu sta doma bohinjska in gornjesavska hiša.

Za bohinjski stavbni tip so značilni stegnjena zasnova doma, zidano pritličje in nadstropje v leseni izvedbi, ganki v nadstropju ter leseni zatrepi, okenski in vratni kamniti okvirji, mostovži, ki omogočajo dostop do skednja in senika.

Posebno mesto v lokalnem stavbarstvu zavzemajo toplarji – bohinjski stogovi, postavljeni v gručah ali posamično na robovih vasi in senožetnih planinah.

Za Bohinj so značilne planine s pastirskim stavbarstvom, od stanov, hlevov, svislj, senikov do sirarne. Še posebej izstopajo stanovi na kobilah. Skupni imenovalci so les kot gradbeno gradivo, enaka velikost stanov, enak naklon streh in podobna izvedba.

Gornjesavski stavbni tip označujeta gručasta zasnova domačije in bohinjski hiši podobna zasnova stavbe. Domačija je zidana, pritlična, s privzdignjenim podstrešjem. Stavbe imajo podolgovat tloris s tridelno razporeditvijo. Hiša je običajno brez gankov. Strehe so strme, čopi so napravljeni z odprtim trikotnim zaključkom. Portali in okenski okvirji so kamniti, opazen je fasadni dekor.

Pastirske stavbe se od tistih na bohinjski strani razlikujejo predvsem po podaljšani strehi pred vhodom. Seno sušijo na enojnih stegnjenih kozolcih.

Triglavski narodni park z drugimi strokovnimi službami ponuja svetovalno pomoč pri gradnjah v parku (Služba za posege v prostor).

Kulturna krajina

Značilna podoba krajine na območju Julijskih Alp se je s človekovim delovanjem in poseganjem izoblikovala v večtisočletnem obdobju.

Kulturne krajine so prostorsko zaključena območja, ki jih odlikuje ravnovesje naravnih in ustvarjenih vrednot. Za kulturne krajine v parku je značilno, da prevladujejo naravne, tudi ekstremne danosti, človek pa jim je s svojo prisotnostjo in tradicionalno, predvsem kmetijsko rabo prostora skozi generacije vtisnil svojski pečat. Na območju parka tako opažamo alpske doline z razloženo poselitvijo, poselitvena jedra različnih naselbinskih tipov, planine, grbinaste travnike, značilno stavbarsko dediščino, posestno strukturo ali grajene prvine v odprtem prostoru.

Med kulturnimi krajinami še posebej izstopajo izjemne krajine, ki imajo zaradi svoje raznovrstnosti, harmoničnosti, vidne izpostavljenosti, stavbnih členov, simbolike, zgodovinske pogojenosti in doživljajske vrednosti velik pomen in so prepoznavne tudi v širšem merilu. V narodnem parku lahko opozorimo na zatrepe alpskih dolin; planine Viševnik, Javornik, Laz, Dedno polje, Zajamniki in Sleme, Za Skalo; naselja Studor s toplarji, Bavšica, Log pod Mangartom in Strmec ter območja ostalin iz prve svetovne vojne.

Pokljuka je največja med planotami Julijskih Alp. Je skledaste oblike in je preprejena z vzpetinami in globokimi kontami. Pokljuko je v veliki meri izoblikovalo zakrasevanje, čeprav na prvi pogled pokrajina ni kraška. Se pa kraška osnova kaže v pomanjkanju vode. Planoto so zelo preoblikovali tudi ledeniki, ki so se med seboj ovirali, zaježili na več področjih vodni odtok, da so nastala jezera, iz katerih so se pozneje razvila barja. Ta so se ohranila le na nekaterih krajih, predvsem v najnižjem območju široke planine Goreljek in pod Grajsko planino. Visoka barja na Pokljuki predstavljajo izjemno naravno vrednoto, ki ji naravovarstveniki namenjamo vso pozornost. Najbolj značilna vegetacija na Pokljuki so bukovi in smrekovi gozdovi, alpsko ruševje ob gozdni meji in v mraziških kontah ter visokogorska barjanska vegetacija. Med drevesnimi vrstami prevladuje smreka s 97 odstotnim deležem, jelka, macesen in listavci pa enakovredno zavzemajo le preostale 3 odstotke. Obsežne gozdne površine so pretrgane s planinami, pašniki in senožetmi. Najbolj znani so Klek, Lipanca, Javornik, Praprotnica, Zajamniki, Jelje, Konjska dolina, Kranjska dolina, Velika raven, Belska, Grajska in Rečiška planina ter Repečnikov rovt. Na obrobju Pokljuke so naselja in zaselki Zatrnik, Gorjuše, Koprivnik in Podjelje. Med zaselke štejemo tudi nekdanjo planino Goreljek, kjer stalnih prebivalcev skoraj ni, je pa največje počitniško naselje v TNP.

Etnološka kulturna dediščina

Upravljevec narodnega parka je sodeloval pri obnovi nekaterih etnoloških spomenikov, kot so npr. Pocarjeva domačija v Zgornji Radovni, Planina Za skalo, kozolci pod Studorjem idr.

Med etnološko kulturno dediščino TNP se uvrščajo predvsem posamezne domačije (npr. številne v Lepeni, Trenti in Soči, pa v Logu pod Mangartom in posamične še v precej drugih naseljih). Obsežen del etnološke dediščine so planine oz. planšarska naselja. Na širšem območju Bohinja, v povirju Soče in Koritnice ter v porečju Tolminke in Zadlaščice najdemo več kot 40 vpisanih planin. Naslednja pomembna skupina etnološke kulturne dediščine so posamezna vaška jedra, ki so v registru uvrščena med t. i. naselbinsko dediščino (vasi Gorjuše, Krnica, Stara Fužina, Studor v Bohinju, Strmec na Predelu, Tolminske Ravne, zaselka Pri cerkvi v Trenti in Laz v Zadlazu). Kulturni spomeniki so nekatere prestaje, kašče, kajže, hlevi, pa tudi kovačije in žage, ki so razpršene po zavarovanem območju. Izjemen etnološki spomenik je gotovo znana skupina kozolcev pod vasjo Studor v Bohinju.

Z namenom ohranjanja etnološke dediščine TNP organizira etnološke delavnice za otroke, mladino in odrasle. Tako prispeva k ohranjanju značilnih dejavnosti oz. znanja in veščin (npr. orodjarstvo, pletarstvo, kovaštvo) ter avtentične podobe značilnih izdelkov oz. uporabnih predmetov (stoli za molžo, korita, metle, lesene žlice in zajemalke, igrače idr.).

Muzeji, ki predstavljajo TNP oz. z njim povezane vsebine

• Informacijsko središče TNP Dom Trenta

Vsebuje multivizijsko predstavitev TNP, razstavo o živi in neživi naravi, kulturni krajini in vlogi človeka v tem okolju, Trentarski muzej s predstavitvijo etnološke dediščine ter kulturnega in zgodovinskega izročila Trente

• Pocarjeva domačija v Zgornji Radovni

Je muzejsko urejena hiša, ki velja za eno najstarejših domačij v Triglavskem narodnem parku, s svojim videzom, bogato zbirko razstavljenih predmetov in zgodbo kustosa o Pocarjih obiskovalcu priča slika življenja v krajih pod Triglavom od daljnih stoletij do danes. V sklopu domačije delujejo tudi informacijska točka, razstavni in prireditveni prostor.

• Gornjesavski muzej Jesenice

Železarska in paleontološka zbirka, Ruardova graščina, Jesenice

Kasarna Jesenice

Kosova graščina, Jesenice

Triglavski muzejski muzej, Mojstrana

Liznjekova domačija, Kranjska Gora

• Kobariški muzej

predstavitev zgodovine Kobarida in predvsem dogajanja na soški fronti od maja 1915 do novembra 1917

• Oplenova hiša v Studorju

predstavitev bivalne kulture Bohinjcev z začetka 20. stoletja v značilni bohinjski domačiji

• Planšarski muzej v Stari Fužini

predstavitev življenja planšarjev in sirarjev na bohinjskih planinah

• Tolminski muzej

predstavitev arheologije, etnologije, zgodovine in umetnostne zgodovine Zgornjega Posočja

Naselja in ljudje v parku

Vasi in zaselke so nanizani med 250 metri nadmorske višine (najniže ležeče domačije Zadlaz-Čadrga) in vse do 1000 metrov (Koprivnik v Bohinju) oziroma celo 1350 metrov nad morjem (najvišje ležeči objekti Goreljka).

Meja TNP je zaobjela 2352 prebivalcev v 25 naseljih. Dve izmed njih, Ukanc in Bavšica, sta na osrednjem območju parka, preostalih 23 na robnem.

V dolini reke Radovne sta Zgornja Radovna in Radovna. Sredi gozdov Mežakle je zrasla razložena vasica Perniki. Na južnem pobočju kraške planote je gručasta vas Spodnje Laze in nekaj višje so ob planoto prislonjene še Zgornje Laze. Spodnje Gorje in Krnica le deloma segajo v TNP. Skupinica naselij sloni na južnem pobočju kraške planote Poključke (Podjelje, Koprivnik v Bohinju in Gorjuše). Nekoliko višje leži še Goreljek. V Zgornji Bohinjski dolini sta v TNP vasi Stara Fužina in Studor v Bohinju. Ribčev Laz je nanizan ob jugovzhodnem bregu Bohinjskega jezera v Spodnji Bohinjski dolini. Pod prelazom Predel leži vasica Strmec na Predelu. Niže ob reki Koritnici sestavljata Spodnji in Gorenji Log z več zaselki naselje Log pod Mangartom. Trentarji živijo v številnih zaselkih in na samotnih kmetijah s središčem Na Logu. Zaselki, samotne kmetije in počitniške hiše vasi Soča segajo še v dolino Vrsnik.

Pripovedka o zlatorogu

Pripovedka je nastala v osrčju Julijskih Alp. Pripoveduje o čudežnih vrtovih v dolini Triglavskih jezer, vendar se je ne da umestiti v noben čas. Njeno vznemirljivo sporočilo govori o uničujočih posledicah za naravo, kadar človek prestopi meje razumnega in brezvestno podira naravno ravnotežje ter v koristoljubju in samoljubju trga prepovedani sad. Za kazen mora umreti, vse drugo v naravi pa si vendarle počasi opomore in živi naprej.

Jezerska dolina in prostrana visokogorska planota Komna sta bili nekoč planinski raj. Tam so bivale bele žene, mila, dobrosrčna bitja. Prikazovale so se tudi v dolini, pomagale siromakom v stiskah in ženam pri porodu. Otroka, ki je prišel na svet v njihovi navzočnosti, so varovale vse življenje. Zahvale za svoja dobra dela si niso želele. Če se je kdo pomotoma ali iz predrznosti približal njihovim bivališčem, so ga kamni in snežni plazovi, nevihte in toča prisilili k vrnitvi v dolino. V gorah so pasle svoje črede, ki jih je vodil velik bel kozel z zlatimi rogovi - Zlatorog. Njegovi rogovi so bili ključ do neizmerne zaklada.

Mladi lovec iz doline Trente je rasel v varstvu belih žena. Vzpenjati se je smel na najvišje gore, ne da bi se mu bilo treba bati česarkoli. Lepemu dekletu iz doline je nosil šopke gorskih svetlic in si pridobil njeno ljubezen. Nekega dne pa je zasnubil dekle bogat beneški trgovec, ji poklonil zlat nakit in dejal, da bi ji njen lovec moral, če bi jo imel dovolj rad, prinesiti Zlatorogov zaklad. Dekle se zdaj ni več zmenilo za ubogega lovca. Obupan in užaljen se je še isto noč odpravil na pot, da bi našel Zlatoroga. Zjutraj ga je zagledal na visoki skali, streljal nanj, toda pozabil na njegovo čudežno moč. Iz krvi smrtno ranjene živali so zrasle čudodelne triglavske rože. Umirajoči Zlatorog je eno uporabil in v trenutku mu je povrnila veliko življenjsko moč. Zdirjal je proti lovcu in ta je prestrašen in oslepljen od sijaja zlatih rogov omahnil v prepad. Narasla Soča je njegovo truplo prinesla v dolino. V rokah je držal šopek triglavskih rož.

Zlatorog je v sveti jezi razdejal svoj gorski paradiz in za vedo izginil. Z njim so odšle tudi bele žene. Njegov zaklad je pa ostal skrit v gorah pod Triglavom.

V vzporedni ledeniški dolini ob potoku Lepenjici je razloženo naselje Lepenja. Ob južni meji TNP stojijo na ostankih teras na bregovih Zadlaščice naselja Zadlaz-Čadrg in Zadlaz-Žabče. Na skoraj 1000 m nadmorske višine so še Tolminske Ravne. Nad sotesko Tolminke pa na ostankih teras najdemo Čadrg.

Osrednje dejavnosti tukajšnjega prebivalstva so kmetijstvo, turizem, lesnopredelovalna industrija, v omejenem obsegu tudi železarstvo in druge dejavnosti.

Lokalno tipični izdelki

sir Tolminc

Uvrščamo ga med trde polnomastne sire. Kot osnovo za izdelavo uporabljajo surovo, polno ali delno posneto kravje mleko. Posebnosti sira so predvsem dolga zgodovina in tradicionalni postopki izdelave, klimatske in druge naravne razmere v Zgornjem Posočju. Nosilec priznane označbe geografskega porekla je Sirarsko društvo Tolminc.

bovški sir

Spada med trde polnomastne sire. Večinoma ga izdelujejo iz surovega ovčjega mleka, dodajajo pa lahko do 20 % kozjega ali kravjega mleka. Bovški sir ima priznano označbo geografskega porekla. Nosilec označbe je Društvo rejcev drobnice Bovške.

mohant

Mohant spada med mehke sire. Ima značilen vonj in okus. Poleti, ko sir hitreje zori, ga izdelujejo iz polnomastnega mleka, pozimi pa iz posnetega kravjega mleka. Poleti, ko so temperature višje, zori najmanj šest tednov, pozimi pa do tri mesece. Sir mohant v Bohinju pogosto postrežejo s krompirjem v oblicah.

Avtohtone pasme

Širše območje TNP oz. Julijskih Alp je izvorno območje za vsaj tri v Sloveniji priznane pasme domačih živali:

drežniška koza

Drežniška koza je edina slovenska avtohtona pasma koz. Izvira s severozahodnega območja Slovenije, z Drežniškega in Bovškega. Zaradi majhne populacije in vpliva drugih pasem spada med ogrožene pasme. Je kombinirana pasma koz, ki jo odlikujeta izredna odpornost in prilagojenost ekstenzivnim načinom reje. Ima odlično izražene telesne lastnosti, ki so pomembne in potrebne za rejo na gorskih območjih. Po namenu reje razlikujemo mlečni in mesni tip drežniške koze.

bovška ovca

Nastala je v Zgornjesoški dolini. Je slovenska avtohtona pasma, ki ostaja pasemsko povezana z izvirnim območjem, vendar se je zaradi svoje izjemne prilagodljivosti razširila tudi na druga območja Slovenije. Je pasma z utrjenim genskim zapisom, ki dokazuje, da je bovška ovca stara in preiščljeno odbirana iz roda v rod modrih pastirjev.

Pasma je vse do danes sledila svojemu osnovnemu rejskemu cilju: prilagodljivost težavnim in skromnim rejskim razmeram, sposobnost paše na hribovskih in gorskih pašnikih, miren temperament, dolgoživost in odpornost.

cika

Slovenska cika ali cikasto govedo je nastalo iz avtohtonega enobarvnega svetlo rdečkastega goveda. V drugi polovici 19. stoletja je bilo oplemenjeno s pincgavsko pasmo.

V Zgornjem Posočju jo imenujemo tudi tolminska cika. Živali cikaste pasme so rdeče barve z značilno belo liso. Zaradi prilagodljivosti, manjše velikosti in nizke teže je primerna za rejo na hribovskih in gorskih območjih, kjer so slabše možnosti za pašo in pridelavo osnovne krme.

Planinsko pašništvo

Za današnje kmete planinska paša ni več nuja, saj se kmetijske površine zaraščajo celo v dolini; je pa priložnost, da se s skupnim delom povečajo izkoristki kmetovanja.

Kakovostni mlečni izdelki, ki jih izdelajo in pravilno tržijo na planini, so za obiskovalce več kot samo hrana, za kmeta pa preprosto možnost dobrega zaslužka.

Planinsko pašništvo je zaznamovalo pet tisoč let človekove navzočnosti in preživetja v Alpah. Od francoskih Alp na zahodu do slovenskih na vzhodu se je na podlagi tisočletnih izkušenj in vedno boljšega poznavanja narave oblikovala gospodarska dejavnost, ki je lahko preživela le zaradi

posebnega odnosa do narave. Naravne vire in dobrine uporabljati, in ne izrabiti, izkoriščati, a ne izkoristiti, jemati in sočasno ohranjati ter varovati, to so bila in so še temeljna spoznanja planinskega gospodarstva.

V porečju Zgornje Soče – na območju Trente in Soče trenutno ne deluje nobena planina več, deluje pa Mangartska planina v dolini Loške Koritnice. Na Kobariškem in Tolminskem delujejo mnoge planine na območju Krna (Zaprikraj, Kuhinja in druge planine na Krnski plošči, Planina Sleme, Planina Petrovč in Planina Razor ter nekatere druge). Med bohinjskimi planinami delujejo Planina Krstenica, Velo Polje, Konjščica in nekatere manjše, na Pokljuki Javornik in Klek. Med Zgornjesavskimi planinami so Vrtaška planina, Zasipska Planina in Planina v Klinu.

Parkovne poti

Parkovne poti so najdaljše in v primerjavi s krajšimi ponujajo več – predvsem v smislu doživljanja narave in kulturne krajine in tudi v rekreacijskem smislu. Sicer pa tako krajše učne oziroma naravoslovne kot prave parkovne poti zadoščajo splošnim ciljem poti (povezovanje več naravnih vrednot oziroma objektov kulturne dediščine v celoto, usmerjanje obiskovalcev in posredno prispevanje k ohranitvi narave, predstavitev vrednot/objektov in splošnih parkovnih usmeritev, dodatna ponudba v prostoru).

Prave parkovne poti TNP so:

Soška pot

Tolminska korita

Pot Triglavske Bistrice v Vratih

Poključka pot

Kolesarska pot Radovna

Triglav (italijansko *Tricorno*) (2864 m) je najvišji vrh Julijskih Alp in najvišji vrh Slovenije. Triglav velja kot simbol slovenstva, nahaja se tudi na slovenskem grbu in zastavi. Prvi, ki je Triglav opazil kot simbol slovenstva, je bil **Jakob Aljaž**. Prvič je prišel v Vrata leta 1883. Leta 1889 je prišel na Dovje za duhovnika in v tem času se je tudi povzpel na Triglav, ter se odločil, da bo ta vrh za vedno ostal slovenski. Za nekaj goldinarjev je vrh Triglava odkupil od dovške občine in se odločil, da bo na njem postavil majhen kovinski stolp, ki so ga odprli 7. avgusta 1895. Stolp in njegovo postavitve je sicer v celoti financiral sam Aljaž, kasneje pa ga je podaril Slovenskemu planinskemu društvu.

Prvi vzpon na Triglav se je 26. avgusta 1778 na pobudo Žige Zoisa posrečil štirim domačinom iz Bohinja: Luki Korošču, Matevžu Kosu, Štefanu Rožiču in Lovrencu Willomitzerju. Prvi ženski vzpon pa je leta 1870 opravila dvajsetletna Rozalija Škantar iz Srednje vasi, ki je bila kasneje oskrbnica v Vodnikovi koči. Njen oče Jože Škantar - Šest (*1809 †1891) je bil poznan bohinjski gorski vodnik.

Eden od težjih plezalnih pristopov na vrh je Triglavska severna stena, ki jo je prvi preplezal 1890 trentarski lovec Janez Berginc. Najlepša smer je Čopov steber, ki sta ga 1945 preplezala Jeseničan Joža Čop in Ljubljanka Pavla Jesih.

Viri:

<http://www.tnp.si>

<http://sl.wikipedia.org/wiki/tnp>

Lukan Klavžer, T., 2001: Triglavski narodni park: vodnik (Gore na dlani). Mladinska knjiga Založba d.d.
Triglavski narodni park: vodnik. 1985, Založil Triglavski narodni park